

Досить поширеними серед досліджуваних дошкільників є страх темряви (страшних снів), соціально-опосередковані страхи (боязнь залишатись самим у дома), страхи, пов'язані із заповіданням фізичної шкоди (транспорту, несподіваних звуків, пожежі).

Підсумовуючи результати проведеного нами дослідження, можна стверджувати, що у більшій частині діагностованих дітей виявленої середній та високий рівень тривожності та страху. Тобто, зазначена категорія дітей потребує подальшої корекційної роботи з ними.

Висновки. Страх найчастіше з'являється у тих дітей, яким притаманна висока тривожність, окрім цього страх може носити характер навювання, тобто передаватися від батьків до дітей. Переважна більшість страхів обумовлені віковими особливостями розвитку дитини й мають тимчасовий характер, якщо до них правильно ставитися, розуміти причини їхньої появи, страхи зникають самі по собі.

Підсумовуючи результати проведеного нами дослідження, можна дійти висновку про те, що у більшій частині діагностованих дітей виявленої середній та високий рівень прояву тривожності та страху. З метою подолання зазначених порушень, доцільно розробити програму психолого-педагогічного супроводу корекції страхів дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство / А. Л. Венгер. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2007. – 159 с.
2. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей / А. И. Захаров. – СПб.: Издательство СОУЗ, 2000. – 448 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Основы сказкотерапии. СПб.: Речь, 2006. 171с.
4. Ковалевська А. О. Методи дослідження страхів дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / А. О. Ковалевська // Проблеми сучасної психології. – 2012. – Випуск 15.
5. Корненко Н. В. Діагностика психічного розвитку дошкільника у роботі педагога (вчителя, вихователя): [навч. посібник] / Н. В. Корненко. – К.: Коравкла, 2008. – 192 с.
6. Мэй Р. Смысл тревоги / Р. Мэй; [пер. с англ.] К. : PSYLIB, 2005. – 416с.

Кулик І.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г. М.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

Нація як соціальна група і соціальний суб'єкт дії має як свідомість, так і самосвідомість. Національна самосвідомість визначає спрямованість діяльності нації на задоволення власних потреб та інтересів через оригінальну цілісну систему самооцінки та саморегуляції, національних цінностей та ідеалів, пошук свого власного місця серед інших національних спільнот. Носієм національної самосвідомості виступає нація як колективний суб'єкт діяльності, а також конкретний індивід з власною індивідуальною національною самосвідомістю. За змістом національна самосвідомість мало чим відрізняється від національної свідомості, відмінність полягає лише в характері усвідомленості.

До структури національної самосвідомості особистості належать три компоненти, які перебувають у постійній взаємодії: когнітивний (теоретичний рівень знань, які охоплюють все те, що складає зміст національного характеру, національної культури, історії народу); емоційний (емоційно-чуттєва сфера національної самосвідомості, яка має безпосередній зв'язок з усвідомленням особистістю своєї національної самобутності, національного психотипу, ставленням особистості до культурної спадщини свого народу, його способу життя, ціннісних орієнтацій тощо); поведінковий (психологічна готовність особистості до реалізації своїх функцій як представника нації, що передбачає дотримання етносоціальних та етнокультурних норм і потреб суспільства, готовність до самореалізації у сфері національної культури тощо).

Для оцінки сформованості когнітивного компоненту національної самосвідомості студентів ми використали дві методики: методика «Типовий українець» та методика нестандартизованого самоопису. Дослідження проводилося нами на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, а також на базі Тернопільського національного економічного університету упродовж 2017–2018 навчального року. У ньому взяло участь 87 студентів 3-го і 4-го курсів.

Методика «Типовий українець» дозволяла виявити пізнавальну складову національної самосвідомості. Студентам пропонувалось протягом 15 хвилин написати 20 якостей, які, на їхню думку, притаманні типовому українцю. Опитування відбувалося на анонімній основі. При обробці даних враховувались позитивні якості. Якщо студент назвав 14–20 таких якостей, його результат оцінювався 2 балами, якщо 7–13 якостей – 1 балом, якщо 0–6 якостей – 0 балів. Відповідно до методики передбачалося, що кожен з респондентів таким чином складає образ свого народу.

Обробка матеріалу проводилася шляхом контент-аналізу, одиницею якого була якість (риса), висловлена у формі окремого поняття (наприклад, працьовитість) або оціночне судження (наприклад, «вміє добре погуляти»), а також групи понять, близьких за змістом (сміливий, хоробрий, добрий). Усього було названо 158 якостей, які визначено як складові когнітивного компонента національної самосвідомості. Серед них 139 якостей – риса характеру та 19 оціночних суджень. Проведений розподіл на позитивні та негативні якості був умовним. Відзначимо, що підрахунок якостей за двома групами – з перевагою позитивної оцінки та з перевагою негативної оцінки співвідноситься на користь позитивного оцінювання.

Результати методики «Типовий українець» наведено у табл. 2.1. Узагальнений портрет українця, виходячи з результатів методики, виглядає таким: 1) доброта, доброзичливість (57,6%); 2) працьовитість (43,7%); 3) щирість, відкритість (32,3%); 4) гостинність (31,9%); 5) мужність, войовничість (29,9%); 6) релігійність (27,8%); 7) веселість, життєрадісність (21,3%); 8) патріотизм (19,1%); 9) розум, винахідливість (17,8%); 10) краса, стиль (15,5%); 11) товарицькість, дружелюбність (12,7%); 12) раціональність (12,0%) 13) активність (11,8%); 14) незалежність (11,1%); 15) заздрість (11,0%); 16) хитрість (10,2%); 17) талановитість (10,0%); 18) ледачість (8,5%); 19) впертість (6,2%); 19) жадібність (5,1%).

Таблиця 2.1

Якості характеру українців (контент-аналіз, % від кількості учасників)

Критерії	Позитивні якості	Негативні якості
<i>Загальний стиль поведінки</i>	добррозичливість, доброта – 57,6 раціональність – 12,0 активність, енергійність – 11,8 волелюбність, непокірність, – 11,1 справедливість, чесність, вимогливість – 8,3 адаптованість – 1,7	хитрість – 10,2 впертість – 6,2 скупість – 3,9 невпевненість – 1,8 недалекоглядність – 1,0
<i>Загальний стиль діяльності</i>	працьовитість, працелюбність – 43,7 хазяйновитість – 10,9	Ледачість – 8,5 Наївність – 7,1 пасивність – 4,0
<i>Ставлення до людей</i>	щирість, відкритість, довірливість – 32,3 гостинність – 31,9 товарицькість, дружелюбність – 12,7 щедрість – 10,4 толерантність, вихованість – 3,7	заздрість – 11,0 жадібність – 5,1 хвалькуватість – 2,7 недуже чесні, шахраї – 1,8
<i>Ставлення до себе</i>	красиві, стильні – 15,5 гідність, гордість – 5,8 впевненість, самовпевненість – 2,7	люблять поїсти – 8,6 розчарованість – 3,2
<i>Якості волі</i>	мужність, войовничість, сила – 29,9 хоробрість, сміливість – 10,1 дієздатність, енергійність, спритність – 4,8	наївність, нерішучість – 3,9
<i>Якості розуму</i>	розум, здібність, винахідливість, кмітливість – 17,8 талановитість – 10,0 розсудливість, розважливість, мудрість – 6,5	
<i>Емоційні якості</i>	релігійність – 27,8 веселість, почуття гумору, життєрадісність – 21,3 емоційність, сентиментальність – 6,8 співучість – 3,9	
<i>Соціальні характеристики</i>	патріотизм – 19,1 відданість традиціям – 6,2 свідомість – 2,1	відчайдушність – 2,9
	усього 29	усього 16
<i>Деякі окремі оціночні судження</i>	«більше для когось, ніж для себе» – 0,9, «моя хата скраю» – 0,8, «стадна поведінка» – 0,7, «покладання своїх обов'язків на інших» – 0,7, «ненависть, але терпеливість до влади» – 0,6, «готовність до боротьби» – 0,6 «байдужість до громадських проблем» – 0,5, «забувають віддавати борги» – 0,3.	

З результатів проведення методики «Типовий українець» можна стверджувати, що уявлення студентів про типового українця має загалом позитивне забарвлення. Проте в образі українця присутні стереотипні уявлення («заздрісний», «лінивий», «любить поїсти», «не дуже чесний»), що може свідчити про розходження між уявленням студентів про себе як носіїв національної самосвідомості та образом типового українця. Деякі

окремі оціночні судження студентів «стадна поведінка»; «моя хата скраю»; «ненависть, але терпеливість до влади»; «байдужість до громадських проблем», теж полягає у тому, що певна кількість студентів, хоча й зазначає в графі «етнічна приналежність» «українець», повною мірою українцями себе не відчувають; тобто наявна розбіжність між образом «Я» та образом «типовий українець».

Для вивчення особливостей національної самосвідомості студентів також використано нестандартизований самоопис як один з традиційних психодіагностичних методів дослідження самосвідомості. Досліджуваним було запропоновано написати твір про себе як про представника певної національності (для прикладу, «Я – українець» чи «Я – поляк» тощо). Для кількісного та якісного аналізу самоописів застосовано метод контент-аналізу і сукупність національних ознак, виокремлених В.Борисовим і Д.Тхоржевським. На думку цих вчених, рівень усвідомлення людиною себе як суб'єкта нації виявляється за допомогою ознак, які її зближують зі своєю нацією: 1) однакові економічні та юридичні права для всіх членів спільноти; 2) звичаї та традиції; 3) мова; 4) спільна історична пам'ять; 5) масова громадська культура.

Узагальненими ознаками, на основі яких було виокремлено високий і низький рівні розвитку національної самосвідомості, стали: усвідомлення себе як представника національної спільноти, самооцінка як представника національної спільноти, національні почуття. Так, на високий рівень розвитку національної самосвідомості вказували: високий рівень усвідомлення себе як представника національної спільноти, високий рівень самооцінки як представника національної спільноти та позитивні національні почуття (національна гордість і т. ін.). 46% студентів значної уваги у самоописах надали характеристиці економічних і політичних негараздів у країні. Однак 59% студентів пишаються своєю приналежністю до української нації, і лише 10% студентів зазначили, що їм соромно бути українцями.

Оскільки дослідження проводилося анонімно, то деякі студенти 3-х і 4-х курсів відкрито зазначили, що, незважаючи на їх національність за паспортом, вони не усвідомлюють себе українцями, не бажають дотримуватися національних звичаїв, традицій і не уявляють себе як майбутніх фахівців в українській державі. Для прикладу, студентка 4-го курсу написала: «Я не переживаю гордості щодо приналежності до української нації. Після закінчення навчання в університеті я планую виїхати за кордон». Такі висловлювання є свідченням низького рівня самоусвідомлення як представника власної національності, тобто низького рівня національної самосвідомості.

Деякі студенти описали лише власні позитивні національні почуття. Проявами високого рівня національної самосвідомості є згадки у самоописах про історичне минуле України. «Я гордий, що є нащадком козаків», – зазначив у самоописі студент 4-го курсу. «Мені приємно дотримуватись традицій українського народу», – вказала у самоописі студентка 3-го курсу.

У 59% самоописів студентів помічено позитивні висловлювання щодо рідної мови. «Мені подобається розмовляти українською мовою. Мене обурює, коли людина, не знаючи рідної мови, починає розмовляти іншою мовою, зокрема російською, допускаючи при цьому безліч помилок», – написала студентка четвертого курсу. Студенти також зазначали, що їм подобається розмовляти українською мовою, відзначали її мелодійність.

Продовжуючи якісний аналіз самоописів, зазначимо, що 42% студентів описали такі особливості представників певної національності: територіальну приналежність, свою національність, національність батьків, дотримання законів, звичаїв і традицій свого регіону. Наприклад, студентка третього курсу зазначила: «Я – українка, тому що народилася в Україні, розмовляю українською мовою, мої батьки проживають в Україні».

Отже, проведене емпіричне дослідження підтвердило наше припущення про недостатній розвиток когнітивного компонента національної самосвідомості студентів. Глибшого вивчення заслуговують питання, пов'язані з психологічними умовами формування високого рівня знань про розвиток національної самосвідомості в юнацькому віці, подоланням негативних тенденцій у пізнанні себе як представника певної нації та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук / А.М. Березін. – К., 2012. – 20 с.
2. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М.Й. Боришевський. – К.: Беркут, 2000. – 63с.
3. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу: монографія / О.М. Лозова. – К.: Слово, 2011. – 188 с.
4. Співак Л.М. Психологічні особливості впливу національної самосвідомості на професійне становлення майбутніх фахівців / Л. М. Співак // Вісник післядипломної освіти. – 2011. – Вип. 3. – С. 469–474. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2011_3_78.
5. Татарко А. Н. Методы этнической и кросс-культурной психологии : учеб.–метод. пособ. / А. Н. Татарко, Н. М. Лебедева. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 238 с.
6. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук / О.В. Шевченко. – К., 2005. – 20 с.